

Vloga privlačujočih objektov v prostorski porazdelitvi odklonskosti*

Janez Pečar**

Porazdelitev odklonskih pojavov, zlasti v mestnih naseljih, je že od nekdaj predmet dosti raziskav, ki iščejo zakonitosti v odvisnosti mestnega prostorskega in družbenega okolja. Dokaj študij raziskuje razmerja med okoljem in človeškim vedenjem, posebno zaradi spoznanja, da okolje ustvarja družbene, duševne, telesne in druge reakcije. Tudi v tem sestavku skušamo pojasniti predvsem pomen nekaterih javnih prostorov in objektov, všteti njihovo družbeno-gospodarsko vlogo, na nastajanje in oblikovanje vedenja v Ljubljani, bodisi glede obsega bodisi glede narave oziroma pojavoslovja izbranih premoženjskih, nasilnih in spolnih kaznivih dejanj ter prekrškov zoper javni red in mir. Skratka, gre za pojave, ki so glede ljubljanske varnosti najpogostejši in največkrat zadevajo občane ter vplivajo na počutje mestnega prebivalstva (le-to ni edini povročitelj mestnega nereda).

Sestavek izhaja iz stališča, da je **treba tudi v dejavnikih prostorskega okolja iskati razloge za nekatere oblike vedenja** in da etiologija posameznega pojava ni odvisna le od njegovega storilca, niti ne od žrtve. Prostorske priložnosti imajo pri tem pomemben delež in pogosto dajejo edino možnost za ekološko porazdeljenost dogodkov takšnih, kot so, in tam, kjer so. Mestno okolje s svojimi posameznimi razsežnostmi še zlasti poraja prostorske in družbene položaje, v katerih mora posameznik reagirati, odvisno od njegove osebnosti, na prav določen način in morda sploh ne drugače. Hkrati pa formalno družbeno nadzorstvo, ki ga je zlasti v središču mesta več kot kje drugje ter bolj stalno in v večji razpoložljivosti, opazuje vedenje ljudi in ga odkriva ter ločuje na sprejemljivega in protipravnega — prav tako po svojih zakonitostih. Te so pomembne zato, da sploh vemo, kje pojavi so. Hkrati lahko povzročajo, da je več pojavov tam, kjer je nadzorstvo gibljivejše in vedno pri roki.

Pri tem gre še za eno spoznanje: **odklonskost posameznega mestnega dela je prej odvisna od njegovih prostorskih vlog, kot pa od ljudi, ki tam stalno prebivajo**; to za Ljubljano še posebno zgovorno dokazuje mestno središče, ki »produ-

cira« največ odklonskih pojavov in poraja najmanj deviantov.

Ugotovitve nimajo samo teoretičnega pomena za »ljubljsko socialnopatološko ekologijo«, marveč tudi praktične posledice za mestno načrtovanje v prihodnosti. Le-to bi moralo upoštevati, da urbanistični razvoj s posameznimi stavbami in mestnimi deli, satelitska naselja, industrializacija, rekreativne zmogljivosti, poslovni, gospodarski in drugi, zlasti pa zabavišni in gostinski objekti itd. ustvarjajo možnosti za odklonsko vedenje in ga privlačijo. Zato je pričakovati, da bodo ustrezni dejavniki ob razmišljanju in načrtovanju Ljubljane leta 2000 upoštevali tista razmerja posameznika in skupin do prostorskega okolja, iz katerih nastaja odklonskost raznih vrst, ter odvisnost stopnje odklonskosti od naselij, vloge in namena prostora ter arhitektonske zasnove.

1. Družbenogospodarski in demografski temelji mesta

Ljubljana ima v mestnem sestavu Slovenije glavno vlogo, ki občutno presega krajevni pomen. Njene mestne funkcije so dosti bolj razvite kot tiste, ki bi zadoščale za sam mestni obstoj. Kot taka je »primarno središče republike,¹ njeno vplivno območje pa je celotna republika Slovenija. Do 19. stoletja se je razvijala na sedanjem območju Mestnega, Starega in Novega trga z nekaterimi predmestnimi naselji, zlasti ob današnji Poljanski, Trubarjevi in Titovi cesti. Po 16. 9. 1849, ko je skozi Ljubljano stekla južna železnica, ter pozneje, ko so bile narejene še druge železniške proge, pa se je začela razširjati tako prostorsko kot funkcijsko. Po potresu l. 1895 je mesto obsegalo območje današnjega mestnega središča med železniško postajo, Tivolskim parkom in Ljubljanico. V tem času je bila zgrajena prva tovarna — tobačna in nekaj industrije v sedanjih Mostah in Zeleni jami.²

Močno industrijsko in urbanizacijsko zaostajanje Ljubljane za srednjeevropskimi mesti se je končalo med svetovnima vojnama; takrat so začele naraščati vloge mesta kot upravnega, političnega, kulturnega, prosvetnega, gospodarskega itd. središča. Hkrati se je mesto širilo proti

¹ Vetrih, s. 554.

² Pak, s. 22. Gostitve nekaterih deviantnih pojavov v Ljubljani, poglavje: »Socialno geografski elementi v prostorski strukturi Ljubljane, s. 21—72.

* Številčni podatki za ta sestavek so vzeti iz raziskave Inštituta za kriminologijo v Ljubljani »Gostitve nekaterih deviantnih pojavov v Ljubljani«, ki jo je vodil pisec. Soavtorja sta še dr. Mirko Pak in Cveto Trampuž. Raziskavo sta financirala Raziskovalna skupnost Slovenije in Republiški sekretariat za notranje zadeve SR Slovenije.

** Janez Pečar, diplomirani pravnik, doktor znanosti, višji znanstveni sodelavec, Inštitut za kriminologijo, Trg osvoboditve 11, 61000 Ljubljana.

zahodu in severu, mestno središče pa se je premaknilo na Ajdovščino.³

Koncentracija mestnih vlog močno vpliva na priseljevanje prebivalstva in hitrejši razvoj posameznih dejavnosti (danes ima Ljubljana od 16 funkcij slovenskih mest 13 razvitih nadnormalno in le eno pod normalo).⁴ Zato se je mesto najbolj razširilo po letu 1945, zlasti z vlogo republiške prestolnice, dobrih prometnih možnosti, upravnega, visokošolskega in trgovskega središča itd. Leta 1970 je imela Ljubljana v celotnem slovenskem prostoru naslednje deleže narodnega dohodka: v trgovini 45,6 %, gradbeništvu 31,7 %, prometu 28,9 %, turizmu 26,3 %, industriji 20,5 % itd. Samo med letom 1960 in 1970 je bilo v Ljubljani sezidanih 41,7 % vseh stanovanj, kar pomeni izredne prostorske spremembe; šlo je za nastajanje industrijskih območij, zidavo novih naselij in centrifugalno širitev mestne aglomeracije, predvsem ob pomembnejših cestnih vpadnicah. Ob tem času se je začelo obrobje polniti z novimi naselji, zlasti za Bežigradom, v Kozarjah, na Vrhovcih, okoli Litostroja, Mestnega loga, Trnovega in sploh proti Barju, na Kodeljevem, v Štepanji vasi itd., pa tudi v samem Centru, kljub močni pozidanosti že do leta 1945.

Medtem ko so nekateri mestni deli dobivali nove vloge v prostorski porazdelitvi posameznih dejavnosti in naseljevanja in s tem naraščanja prebivalstva, so se drugi počasi praznili in izgubljali pri številu prebivalcev od 10 do 50 %. Taki so bili npr. tudi nekateri deli mestnega središča, zunaj njega pa predvsem manjša območja s starejšimi enostanovanjskimi in starajočimi se hišami, deli mesta s prepletajočimi se industrijskimi dejavnostmi, oziroma deli, kjer se stanovanjske funkcije zamenjujejo s poslovnimi, trgovskimi in drugimi. Glede na to se spreminja tudi gostota prebivalstva na ha površine.

Na ožje območje mesta se je izmed okoli 90 000 od drugod priseljenih prebivalcev priselilo največ po letu 1960. Med njimi je kar (glede na popis prebivalstva leta 1971) 21,8 % iz drugih republik. Tolikšna selitev močno vpliva na sestavo prebivalstva. Tako je delež starih nad 60 let največji v središču; tam je tudi največ ljudi z boljšo izobrazbo, kar ni nepomembno za to, kdo se v središču mesta naseljuje.

Glede na nestanovanjske funkcije v ljubljanskem mestnem prostoru pa so za naš namen pomembne zlasti naslednje ugotovitve. Ljubljana

se ni razvijala v industrijski smeri, marveč predvsem glede storitvenih dejavnosti oziroma industrije sekundarnega pomena. Veliko manjših obratov je porazdeljenih po vsem mestu, čeprav gre tudi za posamezne koncentracije industrije, npr. v Kotnikovi, Mostah, ob Šmartinski, Litostroju itd. To povzroča visoke dnevne premike prebivalstva, tovornega prometa itd. Po letu 1945 naraščajo po številu tudi obrati, ki se ukvarjajo z obrtjo; pri tem ko se njihov delež v družbenem lastništvu zmanjšuje. Manj akumulativni obrati odmirajo, ostajajo pa predvsem tisti, ki se prilagajajo sestavi porabnikov, npr. kovinski, gradbeni, tekstilni, lesni, avtomobilski servisi itd.

Najbolj razvita je trgovina, zlasti na debelo,⁶ saj je bil ljubljanski delež te vrste leta 1968 v slovenskem prostoru kar 73,5 %. Trgovina in oskrba sploh sta najbolj zgoščeni v središču mesta in porajata izreden promet pešcev (z bližnjim avtomobilskim prometom in parkiranjem). **Mestno središče opravlja največ poslovnih, gostinskih, trgovskih in drugih dejavnosti** (prevoznih in sploh prometnih), zato ima v mestni aglomeraciji še posebno vlogo, tudi v nočnem času.

Rast mesta, njegove vloge s svojimi dejavnostmi, lokacijami, predmetnimi sestavinami in posebnostmi, porazdeljenostjo po mestu, gospodarskim pomenom, privabljanjem ljudi itd. niso brez povezave z nastajanjem raznih pojavov, s katerimi se morajo ukvarjati mestne službe, ne nazadnje tudi glede nadzorovanja vedenja ljudi in ugotavljanja kaznivih dejanj ter prekrškov. Glede na to mesto ni samo zgostitev poslopij in cest, marveč tudi ljudi, ki so skupaj »psihofizičen mehanizem«. ⁷ Vsako mestno območje pa lahko poraja posebnosti, ki jih omogočajo prostorske sestavine s svojimi namembnostmi, prirejenimi predvsem za ljudi, bodisi domače, bodisi prehodne.

2. Privlačujoči objekti

Posamezni objekti v Ljubljani s svojimi dejavnostmi privlačijo in spodbujajo ustrezno odklonkost in odločilno vplivajo na pojavoslovje odklonskosti posameznega območja oziroma mu vsaj dajejo določen pečat ali ozračje. Tako je bilo npr. na območju ljubljanske železniške in avtobusne postaje okoli 60 % vseh prijetih kršilcev javnega reda in miru alkoholiziranih. Ko-

³ Pak, prav tam, s. 23.

⁴ Vetrih, prav tam, s. 555.

⁵ Pak, prav tam, s. 23.

⁶ Pak, prav tam, s. 63.

⁷ Park-Burgess, s. 169.

likor gre pri tem še za nakopičenost oziroma gostitve objektov iste vrste na manjšem območju in še z enakim obratovalnim časom ali za podobne lastnosti več delov mesta, lahko govorimo o dokajšnji stopnji ogroženosti s pojavi in **taki deli mesta postajajo privlačni glede odklonskosti**. Stalnost in vsebina obratovanja oziroma vloga dejavnosti v posameznih objektih s svojo navzočnostjo v prav določenih delih mesta porajajo odklonskost s svojimi zakonitostmi tako daleč in s takšno gotovostjo, da je zmanjšanje ogroženosti pričakovati le z odstranitvijo vira, to pa je nedvomno največkrat družbeno-gospodarski nesmisel.

To tudi pomeni, da med mestno prostorsko ureditvijo, stavbami in arhitekturo, skratka med posameznimi prostorskimi vlogami in tam nastajajočo odklonskostjo obstaja zveza. Od tod tudi vprašanje, ki si ga postavljajo vsi, ki sodelujejo pri načrtovanju mestnih naselij: »Kako naj bo načrtovan prostor, v katerem živimo, da bo kolikor mogoče zagotovljeno harmonično družbeno življenje«?⁸ V mestu namreč živimo v množicah drug poleg drugega, v dokajšnji anonimnosti, hrupu, onesnaženem zraku (in sploh okolju) na zelo majhnem prostoru, to pa povzroča razne pojave, všteti frustracijo in napetost (glej npr. pojave telesnih poškodb, prekrške zoper javni red in mir, alkoholiziranost velikega števila kršilcev itd.). Čedalje bolj je znano, da določeno okolje oblikuje določene navade in s tem vpliva na vedenje in če »neka oseba ne sprejema ali nenaklonjeno reagira na prostorsko ureditev ali stanovanjsko enoto, bodo njene navade negativne in neugodne«⁹ (primerjaj vedenje stalnih obiskovalcev gostinskih lokalov: po preureditvi obrata se spreminja; ali: nekatere gostinske lokale v Ljubljani obiskujejo redno in predvsem določene skupine ali posamezniki).

Na porajanje odklonskosti vplivajo tudi dnevni ali nočni čas, gneča v trgovini, spol blagajnika, prostorsko (geografsko) razmerje vhoda prodajalne z drugimi dejavnostmi¹⁰ itd., ti jo omogočajo, spodbujajo in povzročajo težave vsem, ki skrbijo za varnost ljudi in premoženja (primerjaj: verjetno se po svetu z nobenim objektom oziroma dejavnostjo še niso ukvarjali toliko kot s samopostrežnim načinom prodaje oziroma s tem, kako s prostorsko ureditvijo in razpostavljenostjo dobrin zavarovati premoženje pred tat-

vinami). Niso redke ugotovitve, da je »novo prostorsko oblikovanje mestnega okolja kolikor mogoče prepričljiv prijatelj kriminala in njegove viktimizacije družbe«.¹¹

Prostorska porazdelitev mestnih vlog v prostoru z njihovimi objekti, sestava teh objektov (s pritiklinami) glede na vrste dejavnosti in obratovanja, (mestna ali zunajmestna migracija, razmejitve mestnih delov z ulicami, parki, rekami, železniškimi progami itd.) so dejavniki, ki iz zornega kota »življenjskega ritma« oblikujejo ne samo pomen mesta (zanj in za pokrajino, katera del je), marveč tudi stranske in škodljive pojave. Z njimi se ukvarja predvsem formalno družbeno nadzorstvo, potem ko prostorske dejavnosti začno porajati spremembe v vedenju ljudi in s tem tudi spopade z družbenimi normami. **Mesto je torej zapleten mehanizem človeških naselij in prostorskih vlog**, medtem ko je po drugi strani »vedenje izid interakcije organizmov in okolja«¹² ali »prilagajanje organizmov okolju«.¹³

Vsa ljubljanska mestna območja z visoko stopnjo urbanizacije (tudi demografske), velikim dnevnim preseljevanjem in nadpovprečnimi gostitvami privlačnih objektov omogočajo nadpovprečno odklonskost. In bolj ko se v stanovanjske prostore v srednjem delu Ljubljane razširjajo nestanovanjske dejavnosti, več odklonskosti je pričakovati, kajti več ko je priložnosti, ki jih daje okolje k odklonskosti nagnjenim ljudem, in manjše ko je tveganje ob obetajočih si koristih, več je kaznivih dejanj (zlasti premoženjske narave).

Družbeno-gospodarske in druge vloge mesta, posameznih njegovih delov ali celo objektov (npr. železniška postaja v primerjavi z obratom, ki deluje samo podnevi) narekujejo ritem njihove dejavnosti, to pa vpliva na prostorsko — časovne porazdelitve pojavov, med katerimi odklonski za mestno življenje niso tako nepomembni. Od obratovalnega časa objektov in njihovega pomena v mestnem ali pokrajinskem merilu, od njihove privlačnosti, vrednosti premoženja in priložnosti za nasprotja med ljudmi pa je odvisno, koliko odklonskih pojavov bodo spodbudili. Ker imajo v zvezi s tem nekatera območja predvsem tranzitni pomen (so prehod med dvema ali več posebno privlačnimi lokacijami), so prav tako odločilni za odklonskost, saj pogosto

⁸ Violence in Society, s. 245.

⁹ Bruvold, s. 204.

¹⁰ Grenough, s. 343.

¹¹ Newman, s. 2.

¹² Jeffery, s. 171.

¹³ Jeffery, prav tam, s. 174.

dajejo prostor za sproščanje kje drugje nabranih napetosti. **Od tod tudi v Ljubljani zgoščanje odklonskih pojavov prav v določenih delih mesta in ne v drugih.**

V ljubljanski mestni aglomeraciji so glede »obremenjenosti« z odklonskimi pojavi najbolj pomembni nekateri objekti z gospodarsko, turistično, prometno, poslovno, gostinsko, zabaviščno, rekreativno ali drugo vlogo. Glede na to, da se v njih ali okoli njih zgodi največ pojavov, je morda upravičeno sklepati, da je njihova privlačna vloga tolikšna, da tja tudi zahaja veliko število ljudi, in da te lokacije dajejo dosti priložnosti za viktimizacijo, tako v zvezi s premoženjem kakor tudi v osebnih stikih. V Ljubljani so te lokacije (kazniva dejanja so iz obdobja 1967 do 1971, prekrški zoper javni red in mir pa iz leta 1969 do 1971) zlasti naslednje:

Objekti	Število kaz. dejanj (5 let)	Število prekrškov (3 leta)	Skupaj
Železniška postaja	543	555	1098
Avtobusna postaja (Trg OF)	252	250	502
Rio	53	385	438
E-Market (Cigaletova)	408	14	422
Emona	24	302	326
Gospodarsko razstavišče	113	157	270
Hala Tivoli	177	62	239
Tržnica — Vodnikov trg	138	46	184
Figovec	45	105	150
Stari Tišler	38	97	135

Pri nekaterih lokacijah gre za precejšnje razločke v številu kaznivih dejanj in prekrškov; to pomeni, da objekti glede na svojo namembnost spodbujajo različne oblike vedenja. Tako so pri **kaznivih dejanjih** (gre predvsem za premoženjska) po vrstnem redu števila pojavov najbolj ogroženi naslednji objekti: železniška postaja (glavni kolodvor v Ljubljani), E-Market, avtobusna postaja, Hala Tivoli, Tržnica na Vodnikovem trgu, Centromerur, Kolesar (Titova), Gospodarsko razstavišče, Kino Šiška, Litostroj itd. S **prekrški zoper javni red in mir** pa so zlasti ogroženi: železniška postaja (glavni kolodvor v Ljubljani), Rio, Emona, glavna avtobusna postaja, Gospodarsko razstavišče, hotel Slon, Figovec,

Stari Tišler, gostilna Sloga (Pokopališka 15), pivnica Alpe-Adria itd.

Že samo ti podatki kažejo, da se kazniva dejanja (z izrazitim poudarkom na premoženjskih) zgoščajo predvsem na prostoru, kjer se množično zbirajo ljudje ali je nakopičeno premoženje z ugodnimi priložnostmi. Pri prekrških pa se gostitve kažejo pri gostinskih obratih (ali njihovi okolici) in lokacijah, kamor zahajajo ljudje v večjem številu.

Našteti in veliko drugih objektov ima glede porazdeljenosti pojavov v prostoru tak položaj, da ljudi privablja k odklonskemu vedenju in jim daje priložnost za izražanje slabih osebnih nagibnosti.

Gostišča, zabavišča, hoteli, bari, menze itd. so torej kraj, v (ali pri) katerih najpogosteje postajajo žrtve tisti, ki tja zahajajo. Podobno je tudi s samskimi in študentskimi domovi, delavskimi naselji, barakami itd. Z gostitvami pojavov sledijo trgovine, skladišča, delovišča in sploh objekti z nakopičenostjo dobrin in vrednostjo premoženja, pa tudi zdravstveni domovi, šole, društva — tu pa ob sicer manjši številnosti pojavov narašča povzročena škoda (vlomi).

Kolikor gre za udeležbo pri viktimizaciji, je treba posebno omeniti razpršeno podobo premoženjske kriminalitete v stanovanjske prostore (in posamezne pritikline vstevši avtomobile) zasebnikov, zaradi nenakopičenosti in prevelike prostorske porazdeljenosti ne kažejo posebnih zakonitosti v ekološkem smislu. Manj predvidljivo nastajajo tam, kjer kriminalni svet sodi, da so zanj ugodne priložnosti.

Podatki o zgoščanju prekrškov zoper javni red in mir, vstevši razmeroma manjše število kaznivih dejanj iz nasilja, zelo dopolnjujejo predstavo o povezanosti pojavov s prostorskimi sestavinami mestnega okolja in (kot pri kaznivih dejanjih) **lokacije, ki privabljajo deviante pomenijo pri nastajanju pojavov njihovo objektivno plat, ki ima tudi svojo ekološko (prostorsko) sestavino.** Od 20 ljubljanskih objektov, ki najbolj privabljajo delanje prekrškov, je kar 16 gostiln. Poleg teh pa so še vinotoči, delikatese, mlekarnice itd.

V zvezi z vlogami posameznih objektov v prostorski porazdelitvi pojavov nastaja tudi vprašanje, kateri ljudje najbolj zapadajo njihovu vplivu. S tem se seveda ponuja možnost dodatnega proučevanja ekoloških sestavin skupaj z demografskimi in drugimi, tako na strani domačega prebivalstva kot migrantov.

Prostori z močnejšim zgoščanjem posameznih vrst pojavov so tudi trgi, ki nosijo pečat okoliških objektov in so docela pod vplivi njihove funkcionalnosti. V Ljubljani se v tem pogledu največ zgodi na Trgu OF (v petih letih 931 kaznivih dejanj, in 821 prekrškov v treh letih), za njim sledijo Trg prekomorskih brigad (208, 65), Trg osvoboditve (126, 49), Pogačarjev trg (144, 46), Vodnikov trg (135, 6), Čiril-Metodov trg (38, 54), Borštnikov trg (19, 26) itd.

Kritične točke glede ponavljanja odklonskosti so v mestni aglomeraciji dokaj določljive in jih je pogosto iskati ter meriti s stopnjo njihove družbeno-gospodarske pomembnosti za zadoščanje potrebam prebivalstva. Glede na to pa je mogoče predvidevati nevarnost in jih braniti. In če je tako, gre pri njih v marsičem za »branjiv prostor«, ¹⁴ pri katerem je mogoče z zmanjševanjem viktimogenih sestavin v določenem obsegu vplivati na obseg pojavov (tudi v navzočnosti nadzorstva in tovrstne vedenjske tehnologije).

3. Mestno središče glede gostitev odklonskosti

Središče mesta zaradi svoje vloge v mestni aglomeraciji in množice objektov, ki s svojimi dejavnostmi privabljajo ne samo mestno, temveč tudi okoliško prebivalstvo in turist, ima prav zaradi tega pomemben prispevek v ustvarjanju ekoloških razmer za nastajanje odklonskosti. Posamezni objekti ustvarjajo priložnosti za prav določeno vedenje in pomenijo spodbujevalce okolja, zato jih ne gre prezreti bodisi pri nadzorovanju bodisi pri spreminjanju vedenja ljudi, zlasti tistih, ki tja prihajajo. Lastnosti prav določenih mestnih prostorov, ki so namenjeni mestnim potrebam, odvisno od stopnje prispevanja bodisi za lastno, bodisi za tujo viktimizacijo, ustvarjajo razne možnosti za nastajanje kaznivih dejanj in prekrškov. Pa ne samo določeni mestni prostori kot mikrocelota, marveč tudi njihovi posamezni deli z možnostmi, ki jih dajejo (npr. podvozi, manj razsvetljeni deli ulic, javna stranišča, lokacije, ki naravnost vabijo k viktimizaciji, npr. samopostrežne prodajalne itd.), v mestni aglomeraciji bolj kot kjer koli dajejo ugodnosti za odklonskost. Mestno središče s svojo nakopičenostjo vabljivih objektov in vlog, s katerimi opravlja družbeno-gospodarske dejavnosti (npr. prevoz, trgovske, gostinske in druge

storitve, zabava itd.), se prav po tej plati bistveno razločuje od drugih mestnih delov ali podeželja (tam ne gre za takšne zgostitve »prostorsko intenzivnih dejavnosti«). Po drugi strani pa v središču Ljubljane stanujoče (stalno) prebivalstvo sploh ne pomeni posebnega problema glede mestne ekscesivnosti in zlasti ni udeleženo v odklonskosti svojih območij.

Zaradi številnih vlog mestnega središča prihaja do velikega dnevnega gibanja prebivalstva; to se stopnjuje vsak popoldan in proti koncu tedna ter v posameznih delih navadno niti v nočnih urah ne pojenja, odvisno od vlog, ki jo opravljajo — ne toliko zase, kolikor bolj za celotno mestno naselje ali celo pokrajino (npr. območji ljubljanske železniške in avtobusne postaje, ki sta namenjeni za daljinski in celo mednarodni promet). Zato je docela zakonito, če se hkrati z nakopičenostjo vlog mesta v svojem središču, gostitvijo objektov z družbenogospodarskimi in drugimi dejavnostmi, velikimi koncentracijami zlasti tujega prebivalstva hkrati porajajo ustrezne gostitve odklonskega vedenja v vsej svoji raznovrstnosti.

Za potrditev doslej navedenega naj zadostuje naslednji podatek. V delu od ljubljanskega kolodvora (vštevši z njim), vzdolž Prešernove, Titove in Miklošičeve do Ljubljanice, Nazorjeve in Kidričeve se je v obravnavanih letih zgodilo 20 % vseh v Ljubljani storjenih kaznivih dejanj in 38 % vseh v treh letih ugotovljenih prekrškov zoper javni red in mir. To po drugi plati pomeni, da je bilo na komaj 0,9 % celotne mestne površine odkritih in obravnavanih skoraj 25 % znanih kaznivih dejanj in kršitev. Zgoščenost odklonskosti na majhnem mestnem območju je tolikšna prav zaradi nakopičenosti vlog mestnega središča in njegove vabljivosti. Ta del mesta z okoliškimi deli tja do konca Prešernove in Aškerčeve ter delno s Staro Ljubljano ob desnem bregu Ljubljanice od Čevljarskega do Zmajskega mostu je izrazito **privlačno za odklonskost**.

Trgovsko-poslovnim vlogam tega mestnega osrednjega dela se pridružujejo zlasti kulturna, obrtna, gostinska, prometna (tudi znotrajmestna) oziroma prevozna, upravna, rekreacijska itd., tja do stanovanjske. Stanovanjska vloga mestnega središča še vedno prevladuje, toda hkrati se v zadnjem desetletju močno povečujejo njegove nestanovanjske vloge. Demografska urbanizacija v tem delu mesta je prav tako še vedno najvišja, saj pride ponekod nad 200 prebivalcev na ha (mestno povprečje je bilo ob popisu prebivalstva marca 1971 24,1 na ha) vendar se nekateri deli

¹⁴ Glej npr. Newman, O.: *Defensible Space, People and Design in the Violent City*.

prav zaradi razraščanja nestanovanjskih dejavnosti glede prebivalstva počasi praznijo (sestava prebivalstva pa kljub priselitvam počasi ostareva).

Zaradi množičnega prihajanja ljudi v mestno središče, ki ga narekuje »ritem« oziroma zadoščanje nekim potrebam ljudi, nastajajo v tem delu mesta nekateri pojavi, zaradi katerih imajo več dela razne mestne službe; nastajajo večje populacijske gostitve, več konfliktnih razmerij med ljudmi, več preddeliktualnih položajev itd. To ni brez posledic ne za migrante, ne za avtohtono prebivalstvo.

Skoraj vsi pojavi, mišljeni v tem sestavku, kažejo zato nagnjenje k višjim gostitvam v središču mesta. Dejavnosti, ki jih opravlja mestno središče, privabljajo ljudi in vplivajo na oblikovanje mestne, zlasti ulične odklonskosti ter hkra-ti spodbujajo nagnjenost nekaterih skupin in posameznikov, zlasti prišlekov, k prav določenim pojavom. Posamezni objekti pa ustvarjajo, omogočajo in privlačijo odklonskost, pri prekrških zoper javni red in mir, nasilniški kriminalnosti itd. pa jo posebno v osrednjem delu mesta spremlja še alkoholiziranost, spodbudena in iz-zvana v mestnem središču samem.

4. Medkrajevna giblivosť storilcev

Privlačna vloga posameznih mestnih delov z njihovimi družbeno-gospodarskimi, zabaviščnimi, prometnimi ter drugimi sestavinami objekti, s katerimi se opravljajo posamezne dejavnosti (ne nazadnje tudi prihajanje na delo in z dela), povzroča številna vsakdanja selitvena gibanja z enega konca mesta na drugega, pa tudi v mesto in iz mesta. Dnevno selitveno gibanje ima »koni-ce«, ki prav tako (v sociologiji znane posledice »ritma«) vplivajo ne samo na krajevne, marveč tudi na časovne gostitve posameznih vrst po-javov. Le-te imajo svoje dnevne, tedenske in celo mesečne posebnosti.

Pojavi kriminalnosti in kršitve javnega reda in miru v mestnem prostoru se tesno povezujejo z življenjskim utripom Ljubljane in ustrezno iz-ražajo mestni ritem. Turizem v posameznih let-nih časih, prihajanje na delo, nakupovanje, za-hajanje v kulturne, zabaviščne in druge usta-nove, prevoz v mestnem krajevnem prometu, rekreativne dejavnosti, športni dogodki, skratka gibanje (mestnega) prebivalstva omogoča pri-ložnosti tako za odklonsko ravnanje kot za vik-timnost. In večja ko je gostota medsebojnih, zla-

sti brezosebnih stikov v posameznih mestnih de-lih ali objektih (vzemimo na primer Supermar-ket, železniško postajo), več je viktimogenih ozi-roma kriminoloških priložnosti, in te pogosto ne ostajajo neizrabljene. Mesto naravnost daje in ustvarja možnosti za odklonskost in za pridobivanje nezakonitih premoženjskih koristi ljudem (in ti v mesto s temi nameni in nalašč pri-hajajo) ali za izražanje slabih lastnosti oseb v posameznih prostorskih okoliščinah ali pod vpli-vom alkohola.

Glede na gostoto in prevladovanje posameznih dogodkov v nekaterih ožjih mestnih delih le-ti včasih dobijo tudi svoj sloves, ki na to še bolj priteguje javno pozornost (npr. mestne tržnice, bivališča sezonskih delavcev, zaposlenih v grad-beni dejavnosti in sploh pri težjih in slabše pla-čanih telesnih delih, kolodvor itd.) in v zvezi s tem tudi pozornejše ukrepanje, če se sumi, da je kaj narobe.

Čeprav je preseljevanje posledica družbeno-gospodarskih gibanj ljudi, ki v boju za obstanek prihajajo v mestne aglomeracije predvsem za-radi zadoščanja nekim potrebam, pa nosi s seboj tudi družbeno »zajedništvo«; to izrablja sicer pozitivna družbena gibanja za kriminal in škod-ljivostjo. Tako je bilo od 6638 v Ljubljani pri-jetih storilcev kaznivih dejanj le 3425 ali 51,6 % s prebivališčem v Ljubljani, vsi drugi so bili od druge ali sploh brez stalnih prebivališč. Pri sto-rihlih prekrškov je odstotek ljubljanskih prebi-valcev občutno višji in znaša 4990 od 6731 ugo-tovljenih kršilcev ali 72,7%; to pomeni, da je **Ljubljana precej bolj privlačna za zunajmestni kriminalni svet kot za tovrstne kršilce javnega reda in miru.**

Lastnosti odklonskih »prišlekov« so zlasti na-slednje. Ker proučujemo predvsem (klasično) ulično odklonskost, je bilo že pričakovati, da so njeni storilci iz nižjih družbenih plasti, pogosto brez službe, brez stalnih prebivališč, in ne pri-hajajo samo iz drugih krajev Slovenije (med storilci kaznivih dejanj jih največ prihaja iz BiH, nato iz Srbije, Hrvaške itd.). Kolikor zadeva pri-hajanje deviantov iz Slovenije, pa bi lahko po-stavili pravilo; **bliže ko je kaka občina Ljubljani ali ugodnejše ko so zveze z njo, več je storilcev z njenega območja.** Kolikor gre za storilce kaz-nivih dejanj, je do 25. leta starosti več kot po-lovica tistih, ki so doma zunaj Ljubljane, pri prekrških pa je ta podoba nekoliko v prid sta-rejših migrantov. Velika večina deviantov je brez poklica in z dokaj nizko šolsko izobrazbo itd. Prenekateri med njimi je berač, potepuh, po-

stopač, ali se ukvarja s potujočimi, za kriminal ugodnimi poklici in podobno. Mestno odklonsko prebivalstvo pa je po teh spreminjevalkah nasproti prijetim migrantom v precej ugodnejšem položaju.

Skratka, ulična odklonskost je predvsem domena nižjih družbenih plasti in predvsem mlajših ljudi. Mesto Ljubljana pa močno priteguje zlasti ljudi iz nižjih družbenih plasti zlasti iz drugih krajev in jim daje priložnost za odklonskost raznih vrst (zlasti iz koristoljubnosti). Ta sicer v letih 1967 do 1971 ni bila kdo ve kako družbeno nevarna niti ni imela velikih gmotnih posledic. Toda njena posebnost je v množičnosti, v tem, da je veliko prijetih po prebivališču zunaj mesta, še več pa se jih verjetno skriva v »temnem polju«. Postavlja pa se vprašanje, **ali je tovrstna odklonskost dejansko tipično protipravno vedenje nižjih družbenih plasti ali pa je to posledica udarnosti nadzorstva, ki je uspešnejše pri nekaterih in manj pri drugih družbenih plasteh, prijetih zlasti v mestnem središču.**

Po drugi strani kažejo podatki tudi na to, da nevarnost za storitev odklonskosti v Ljubljani precej prihaja od drugod in da prostorske gibljivost odklonskega sveta ne gre zanemarjati pri razmišljanju, kako izboljšati varnost v Ljubljani. Ta »varnost« pa je dokaj odvisna od priložnosti za viktimizacijo, ki jo mesto ponuja s svojimi objekti, premoženjskimi priložnostmi in posamezniki. Če je kaj v rokah mesta in njegovih služb, je to prej odstranjevanje priložnosti za viktimizacijo kot pa nadzorstvo nad devianti; kot kažejo »prijeti«, so storilci skoraj pri polovici od drugod in zato glede namenov prihajanja v mesto manj dosegljivi.

5. Ugotavljanje pojavov

Pri pojavih, ki jih obravnavamo v tem sestavku, gre za dvoje pomembnih dejstev, s katerimi se srečujejo organi odkrivanja povsod po svetu, ne glede na družbeno-politično ureditev in ne glede na njihova razmerja z javnostjo:

— pri dejanjih, ki jih je treba odkrivati in preganjati, gre tudi za oškodovance, ki viktimizacijo občutijo tako močno, da štejejo za potrebno dogodek naznaniti pristojnim organom;

— gre za dogodke, ki sicer pomenijo neka pravno sankcionarna dejanja, toda ne gre za tolikšno neposredno oškodovanost, da bi povzročala občutek ogroženosti (tudi ne v smislu po-

štenosti, skrbi za javni red, moralo itd.). Lahko bi rekli, da gre pri tem v marsičem za dogodke in dejanja »brez žrtev«.

Oškodovanci pogosto ne naznamijo niti tistih dejanj, pri katerih gre za gmotno škodo npr. tatvine koles, žepne tatvine, tatvine perila, tatvine v samopostrežnih trgovinah, poškodovanje tuje reči z neznatnejšimi posledicami, goljufije z manjšo škodo itd.), pa so družbeno manj nevarna ali se ljudem zdi, da je zamuda, ki bi jo morali utrpeti zaradi sodelovanja z organi nadzorstva, dodatno breme, kolikor sploh niso brez upanja v koristnost naznanitve dejanja ali pa jim morebiti izgubljena stvar ni »ekvivalent« za izgubljeni čas, sitnosti in podobno.

Pri tem se načenja izredno zanimivo, toda pri nas sploh neraziskano področje tako imenovane »kriminalne ranljivosti prebivalstva«¹⁵ ali ranljivosti pojavov itd.; le-ta ne vpliva samo na »temno polje« v statističnem smislu, marveč tudi pomeni kriminalnopolitično vprašanje glede pripravljenosti prebivalstva sodelovati z organi odkrivanja, pregona in sojenja.

Če je torej gmotna zainteresiranost temeljna spodbuda za naznanjanje (zlasti premoženjskih) prestopkov in če je s tem zagotovljeno sodelovanje oškodovancev pri večini premoženjskih kaznivih dejanjih z očitnejšo škodo, pa je razumljivo pri **neznatnejših pojavih in pri pojavih »brez žrtev« pomisliti na to, ali je treba zagotoviti takšno obveščenost o dogajanju, da kolikor toliko ustreza dejanskosti?** Vse kaže, da za družbeno manj nevarna dejanja ni enakovrednega interesa niti glede prijavljanja niti glede odkrivanja; to potrjujejo odstotki raziskanosti nekaterih manj pomembnih oziroma družbeno manj nevarnih pojavov. Pri tem pa bi tudi **preveliko vlaganje v odkrivanje manj nevarnih družbenih pojavov največkrat prineslo premajhne koristi**, da bi se glede »cost/benefit« ali »input/output« vsaj v gospodarskem smislu (ne pa v kriminalnopolitičnem) splačalo spreminjati stanje tako, da bi upali na večjo stopnjo odkritosti in raziskanosti manj nevarnih pojavov.

Medtem ko je odkrivanje kaznivih dejanj še dokaj odvisno od naznanljivosti in je s tem organom odkrivanja olajšano ugotavljanje sporočil o dogajanju (kar pa seveda ne velja za ugotavljanje storilcev), pa je pri prekrških zoper javni red in mir večinoma od njih samih odvisno, koliko pojavov bo zajetih v statistiko prekrškov in

¹⁵ Newman, prav tam, s. IX.

kakšne bodo ocene stanja javnega reda in miru (na katerem koli območju).

Če je torej tisto, kar je znano, tako odvisno od subjektivnost dejavnikov (tako pri naznanilcih kot pri službah, ki pojave odkrivajo), **kakšna je potem resničnost?**

To, kar vemo (ali nam uspe izvedeti) je posledica družbene reakcije na pojave: ta je neredko čustvena, impulzivna in nenačrtna. **Znani in v statistiki obseženi pojavi so predvsem odsev količine in kakovosti družbene reakcije na pojave, ki se pogosto zamenjujejo z dejanskostjo.** Res so hujši in tradicionalni pojavi, ki se v zgodovini človeštva ponavljajo, večinoma obravnavani tudi pri organih nadzorstva, toda teh ni veliko. Na drugi strani pa je množica manj nevarnih, toda bolj neraziskanih ali neodkritih dejanj, ki rojevajo ponavljalstvo (tudi prikrito). Iz tega izhajajo naslednje ugotovitve:

— Nadzorstvo usmerja svojo udarnost tja, kamor meni, da je po izkušnjah iz preteklosti najbolj potrebno. Zato na tistih krajih, kjer je pričakovati več pojavov, morda nastopa tudi takrat, kadar za to ni sile. Ker pa je že tam, mora nekaj delati.

— Zaradi izkušenj iz preteklosti, »slovesa« ne katerih krajev, območij ali objektov ter zaznamovanosti posameznih skupin ali posameznikov prihaja do neenakomerno poudarjenega nadzorovanja. Pri tem so nekatere skupine ljudi ali posamezniki bolj in prej sumljivi kot drugi, ne samo zaradi svojih »slabih« lastnosti in dejanj iz preteklosti, marveč neredko zato, ker izhajajo iz določenega prostorskega ali družbenega okolja.

— Tovrstno, po svoje izbirno in diskrecionirano delovanje nadzorstva (ki ga poleg nekaterih drugih dejavnikov lahko povzroča številčna nemoč za obvladovanje terena) morda tudi vpliva na to, da je v nekaterih delih (objektih, položajih, priložnostih itd.) odkritih več pojavov in med določenimi plastmi prebivalstva več deviantov kot v drugih, ki so bili glede tega deležni manj pozornosti.

6. Posamezne vrste pojavov

V tem sestavku upoštevamo le nekatere vrste pojavov, za katere menimo, da se močneje navezujejo na prav določene mestne lokacije. Gre za kazniva dejanja in prekrške, ki pogostejše nastajajo v javnem prostoru in ki jih kakor koli že

privabljajo določeni kraji in objekti. To so: kazniva dejanja iz koristoljubnosti, nasilja in s spolnim ozadjem, med prekrški pa tista, ki ogrožajo javni red in mir, zlasti pa so to prostitucija, prepiri, kričanje in nespodobno vedenje, pijančevanje na javnem kraju, igre na srečo, potepuštvu in beračenje, drzno vedenje in pretepi. Skupno smo za pet let zbrali podatke o 23 299 kaznivih dejanjih in za tri leta o 11 395 prekrških zoper javni red in mir, torej za 34 694 pojavov, s katerimi so se v urbaniziranem delu Ljubljane ukvarjali organi za notranje zadeve (in seveda prenekatera druga mestna služba, ki skrbi za to, da življenje v mestu poteka kolikor toliko v redu) ob 7105 ha površine, na katerih je ob popisu prebivalstva marca 1971 živelo 170 913 stalnih prebivalcev Ljubljane. To število pa obsega večino znanih odkritih pojavov odklonskega vedenja v mestnem okolju. Glede na pomen, fenomenologijo in kraje storitev gre predvsem za **Ljubljansko ulično odklonskost**, ki jo je obravnavala služba javne varnosti v mestu. Kolikšen del istovrstnih pojavov uradnim organom ni bil dosegljiv in je ostal prikrit, seveda ni znano. Vendar upamo, da to, kar je znano, vsaj deloma obsega dejanskost, čeprav je ta lahko močno zmanjšana zaradi večje moči nadzorstva, predvsem v mestnem središču.

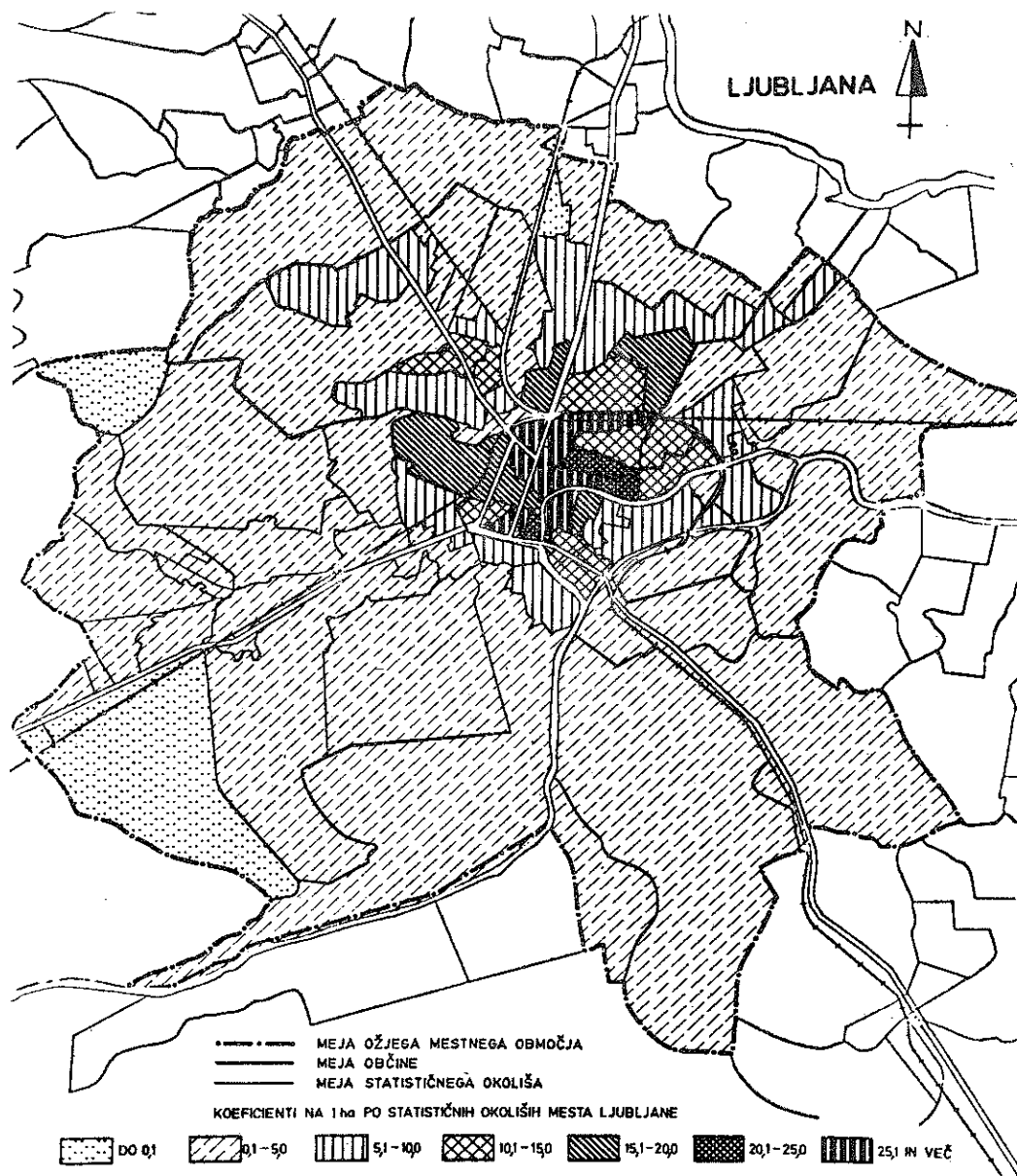
Glede na ulično odklonskost menimo, da mestno predmetno okolje lahko prispeva k nastajanju pojavov, ki jih omogoča prostorska gibljivost velike množice ljudi v majhnem prostoru, ki zbuja občutek varnosti, brezimnosti, brezosebnosti in podobno. Gostitve ljudi, premoženja, objektov in priložnosti pa vabijo k odklonskosti. Glede na to se »posamezne vrste lokacij povezujejo s prav določenimi vrstami kaznivih dejanj, druge pa z drugimi«. ¹⁶ Poslopja in prostorska oblikovnost pa vplivajo na vedenje ljudi, tako da je ob določenih arhitektonski ureditvi okolja mogoče predvidevati družbena razmerja med ljudmi in neredko tudi vedenje. ¹⁷ Oboje je pomembno za nadzorstvo nad ljudmi in za spreminjanje človekovega vedenja v mestnem okolju.

Gostoto pojavov merimo glede na površino mestnega zemljišča, torej v prostorskem smislu; to se šteje za najutreznejšo metodo ¹⁸ (čeprav ni brez slabosti), kajti pokazalo se je, da je tam, kjer je ogroženost s pojavi največja, domače

¹⁶ Lennan, s. 125.

¹⁷ Več o tem glej Newman, s. 206.

¹⁸ Morris, s. 28.

(stalno prebivajoče) prebivalstvo najmanj udeleženo v odklonskosti svojega okolja in da bi bilo zato vsebinsko napačno to odklonskost meriti glede na prebivalstvo.

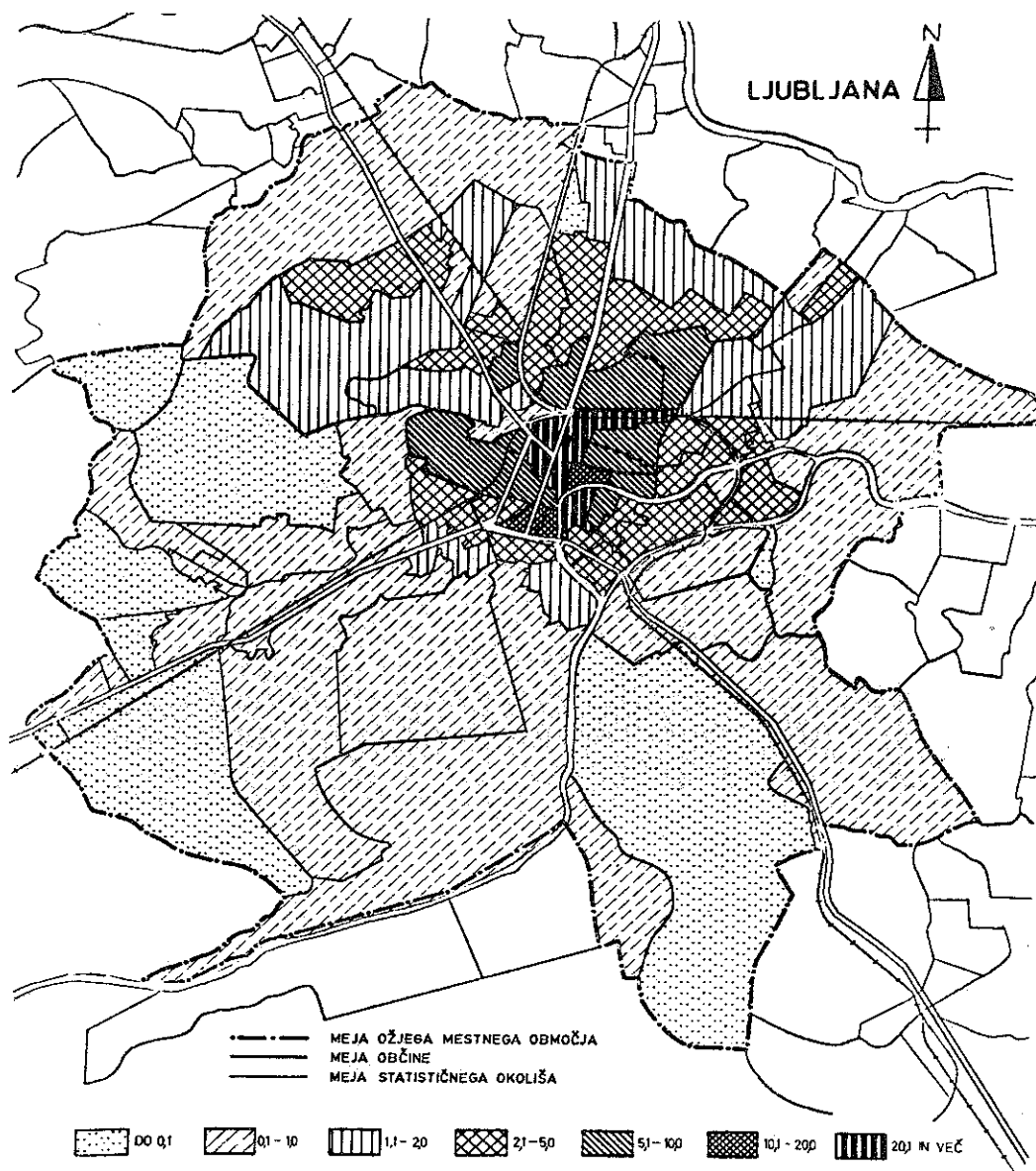
a) Kazniva dejanja

Ob ugotavljanju gostitev kaznivih dejanj v Ljubljani nikakor ne gre prezreti etiologije pojavov; izhaja iz osebnih in družbenih silnic. Lokacije pojavov so le ena njihovih sestavin, če-

prav lahko zelo pomembna, zlasti če pomislimo, da do pojava sploh ne bi prišlo, če ne bi bilo vabljivega objekta na prav določenem kraju. Glede na nekatera številnejša ali nevarnejša dejanja zoper družbeno in zasebno premoženje (kartogram 1), so gostitve naslednje.

Tatvine. Zaradi turizma, naraščajočega avtomobilizma, gradbene dejavnosti, prometa itd., ne nazadnje tudi zaradi naraščanja cen, je tatvin (9412 po čl. 249 KZ, — kartogram 2) čedalje več. Največje gostitve so med železniško postajo

Kartogram 2:
Zgoščanje tatvin
(čl. 249 KZ)
v letih 1967—1971
(Koeficienti na
1 ha površine
po statističnih
okoliših)

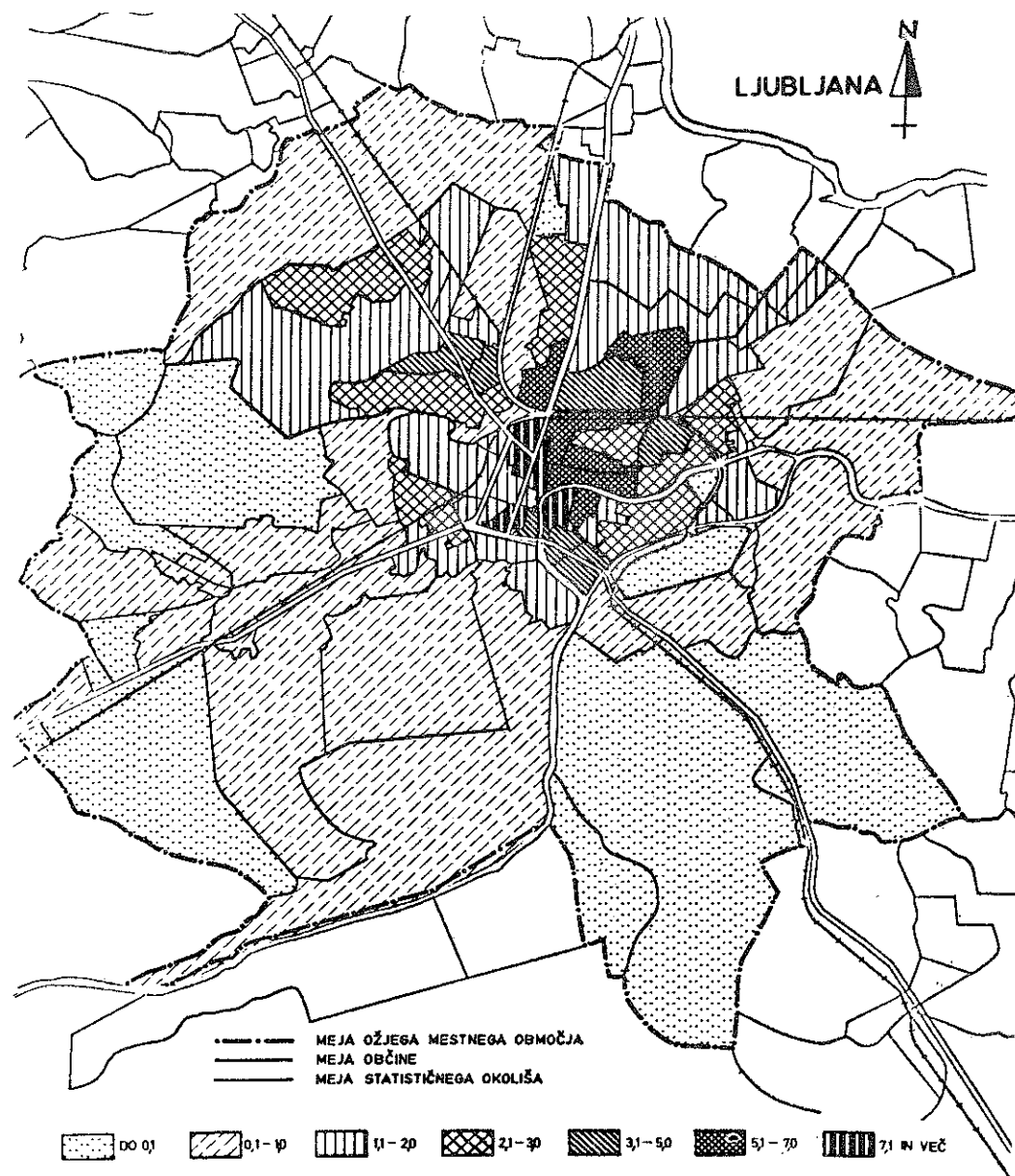

vzdolž Prešernove, Titove in Miklošičeve do Ljubljance in v delu Stare Ljubljane. Skoraj v krogu sledi temu središču manj obremenjeno mestno območje, severno od Aškerčeve, Gruberjevega prekopa, Njegoševe, Linhartove, Samove itd. Posamezni deli porajajo prav določene vrste tatvin (parkirišča, stavbišča, trgovine, stanovanjska naselja itd.).

Vlomi. (5400 kaznivih dejanj — kartogram 3). Poseben poudarek dajejo nekateri novi načini, npr. vlamljanje v združbah, v blagajne, ob upo-

rabi motornih vozil, odnašanje denarja in dragocenosti, ob spremenjenih predmetih napadov, kot so šolski uradi, prostori družbenih in zdravstvenih organizacij, pošte, potovalni uradi, stanovanja z dvokrilnimi vrati itd. Večje gostitve so v središču mesta, pa tudi zunaj njega in ločeno, npr. ob Titovi za Bežigradom, v Spodnji Šiški itd., ter sploh v delih z živahnejšo gradbeno dejavnostjo.

Goljufije (1077). Naznanjene goljufije niso posebno številne. Pomebne pa so zaradi pril-

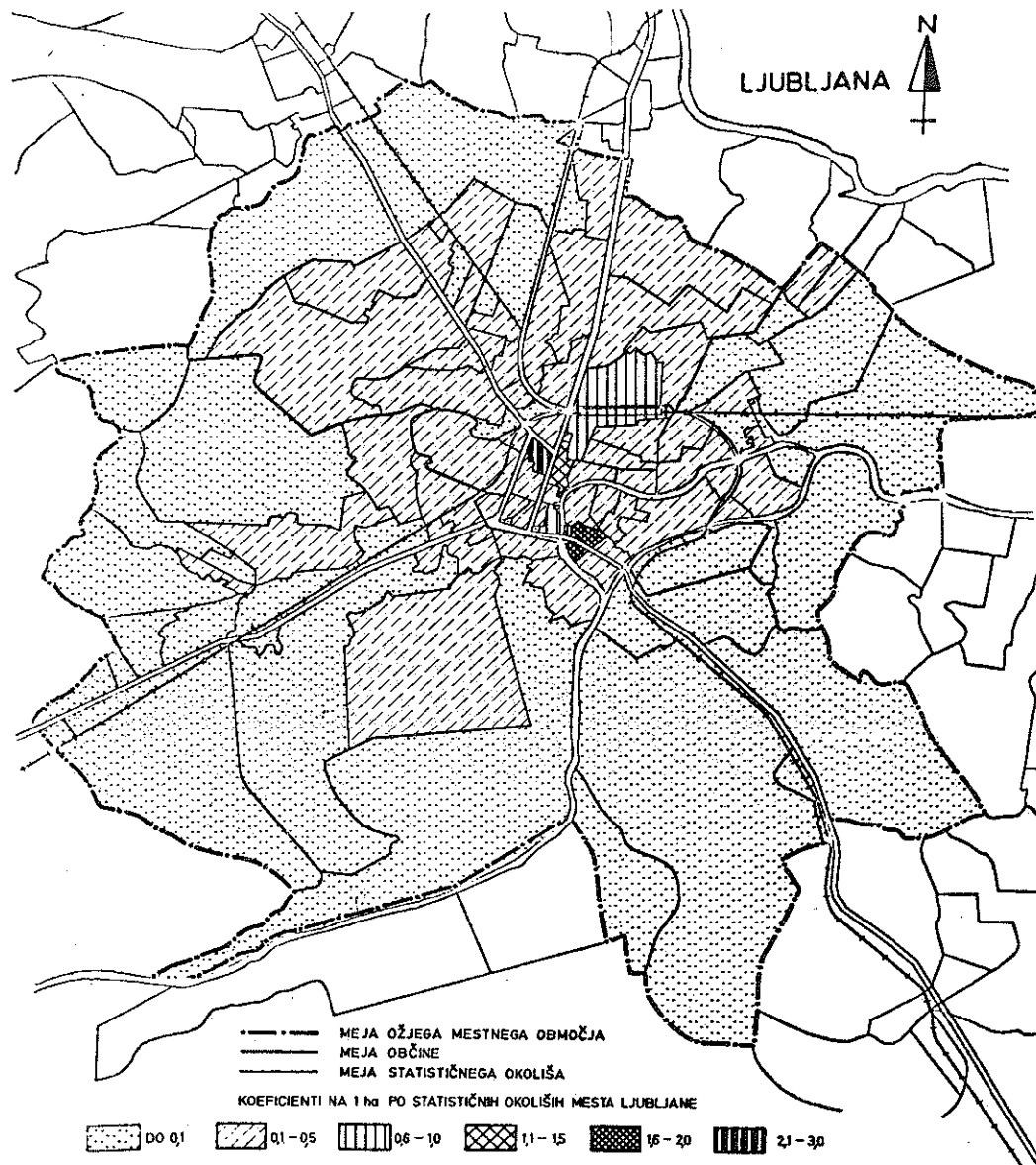
Kartogram 3:
Zgoščanje
vlomnih tatvin
(čl. 250 KZ)
v letih 1967–1971
(koeficienti na
1 ha površine po
statističnih
okoliših)

gajanja ritmu (npr. stanovanjske goljufije v zvezi s prodajo deviz, nakupi motornih vozil itd., tja do tradicionalnih ženitvovanjskih goljufij). Novejša oblika so zlasti lažno izposojanje vozil (rent a car), najemanje posojil, predrugačenje številnih raznih listin v zvezi s pridobitvijo pokojnine itd. Goste se samo v ožjem središču mesta, kar morda kaže na ekopsihološke posebnosti mestnega središča, želja ljudi, ki sem prihajajo in zapadajo mestnemu ozračju in domiselnosti goljufov ter tako postajajo njihove žrtve.

Odvzem motornega vozila (2142). To dejanje spremlja naraščajoča motorizacija slovenskega prebivalstva. Dodatno gre omeniti še kriminalne pojave, ki se povezujejo z vozilom, od tatvin in vlomov v avtomobile in iz avtomobilov do voženj posameznih skupin zlasti mladih ljudi iz veselja. Največje gostitve so v mestnem središču okoli Figovca, skratka med Prešernovo in Miklošičevo.

Druga premoženjska kriminalnost. Omeniti gre zlasti roparske tatvine (11), rope (237) in

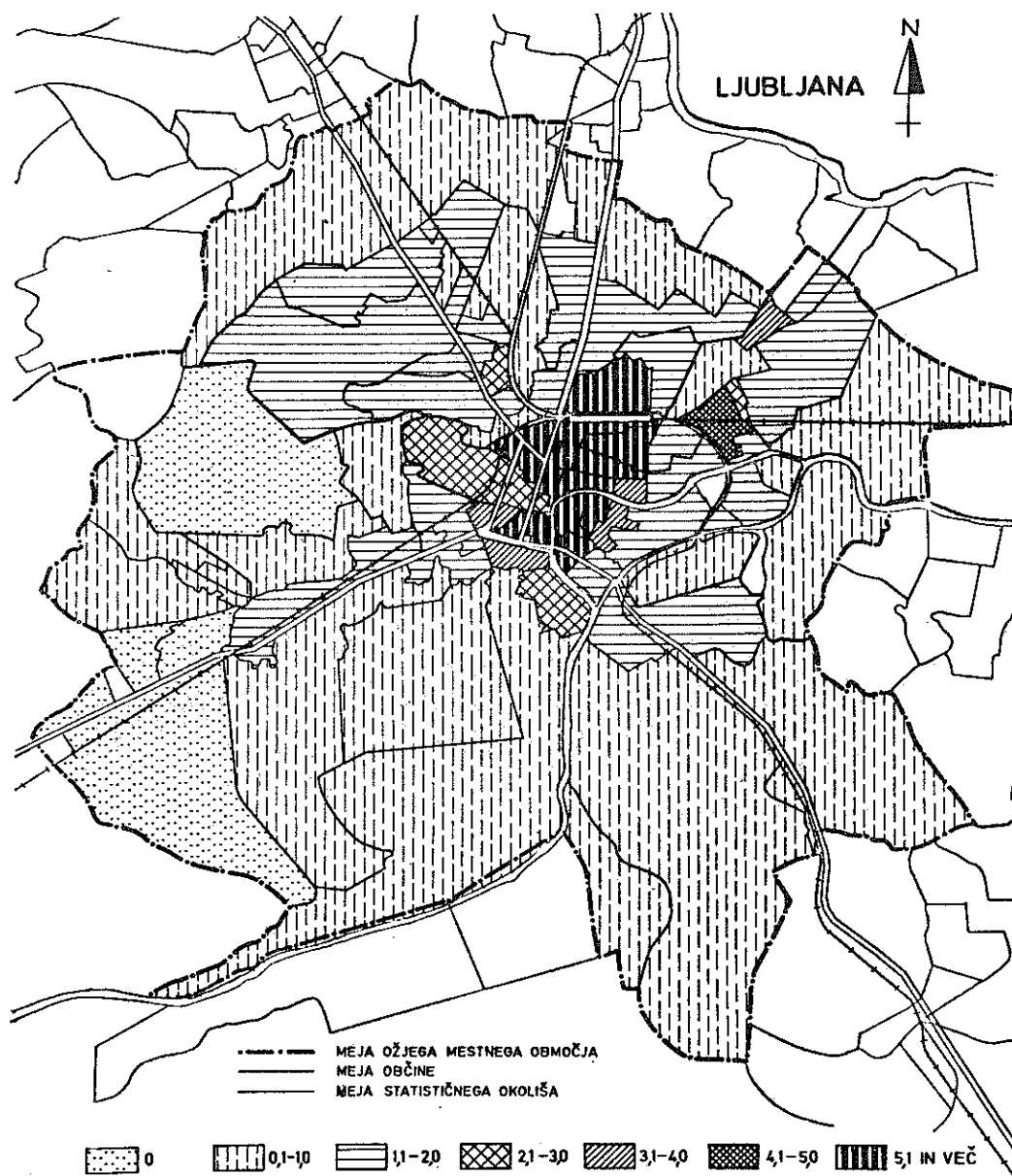
Kartogram 4:
Zgoščanje
kaznivih dejanj
zoper življenje
in telo
v letih 1967—1971
(koeficienti na
1 ha površine po
statističnih
okoliših)

poškodovanje tuje reči (493). Ropi in roparske tatvine so po modusu operandi v tem času še vedno dokaj primitivne, kaže pa, da utegnejo spričo boljše zavarovanosti družbenega premoženja naraščati, kajti ta zavarovanost lahko vpliva na zmanjšanje vlomov in rast tatvin z nasiljem. Čeprav jih ni veliko, pa se kažejo rahle gostitve med Gosposvetsko in Trgom OF (22 % tovrstnih dejanj), na Mirju, kjer zlasti ponoči nastajajo priložnosti za ta dejanja, itd.

Kazniva dejanja zoper življenje in telo. Pri tem gre predvsem za dejanja (607 — karto-

gram 4), ki se preganjajo po uradni dolžnosti, kajti sicer je teh pojavov precej več, še posebno, ker se navezujejo tudi na pretep kot prekršek. »Pretepi« in zlasti telesne poškodbe kot kazniva dejanja pa imajo v mestu isto žarišče, kar pomeni, da nastajajo v istih okoliščinah, razločujejo pa se le po stopnjah posledic. Največ jih je v četverkotniku med Prešernovo, Titovo, Gosposvetsko in Čopovo, kjer gre hkrati za največje zgostitve gostinskih zmogljivosti, močno premikanje prebivalstva in hkrati večjo pozornost in takojšno navzočnost nadzorstva. Zlasti

Kartogram 5:
Zgoščanje
prekrškov zoper
javni red in mir
v letih 1969–1971
(koeficienti na
1 ha površine po
statističnih
okoliših)

nočno življenje v mestnem središču, ob alkoholiziranosti obiskovalcev gostinskih lokalov, povzroča nasilje bodisi kot kazniva dejanja bodisi kot prekrške.

Močnejše gostitve so še v Sibiriji, Spodnjem Logu in deloma tudi tam, kjer gre za nastanjanje prebivalstva z drugačnimi »kulturnimi« vzorci.

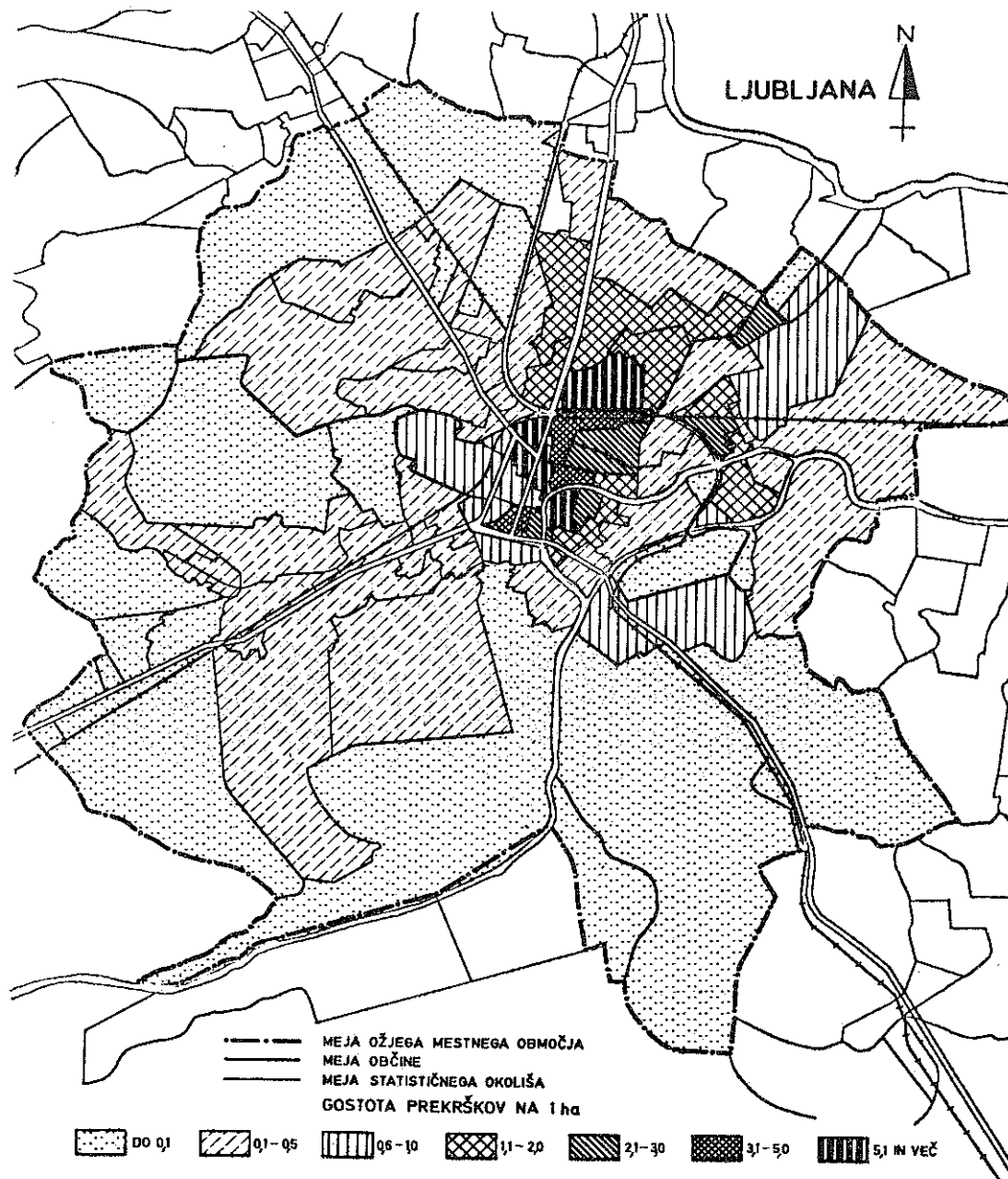
Spolna kriminalnost. Med 174 dejanji te vrste je bilo 72 % posilstev, poleg teh pa so še pojavi ekshibicionizma in dejanja, pri katerih so žrtve

tudi otroci ali mladoletniki. Ta dejanja so se zgodila predvsem v samotnih območjih in v nočnem času. Gostitve se kažejo zlasti v Sibiriji in Spodnjem Logu, na Podutiku, hribu ljubljanskega gradu in deloma v Tivoliju.

b) Prekrški zoper javni red in mir

Poleg tovrstnih pojavov, ki smo jih že našli, gre še za prekrške (ne glede na njihovo vrsto),

Kartogram 6:
Zgoščanje pojavov
»drznega vedenja«
(kot prekršek)
v letih 1969—1971
(koeficienti na
1 ha površine po
statističnih
okoliših)

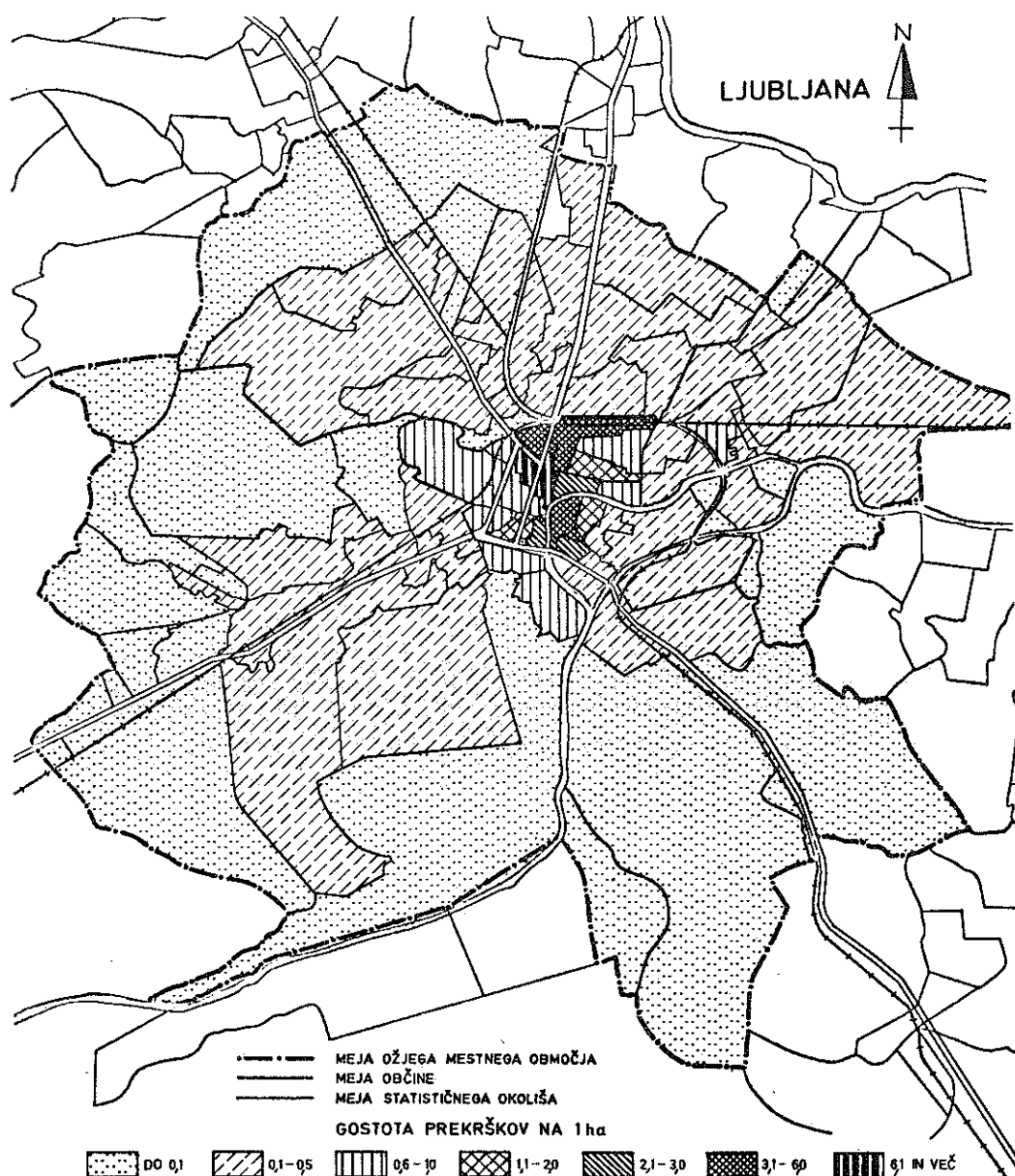

kakor koli povezane in storjene v alkoholiziranem stanju. Teh je že toliko, da bi lahko s preprečevanjem alkoholizma in sploh s »kultiviranjem« pitja alkoholnih pijač močno izboljšali mestni javni red in mir in s tem preprečili marsikatero dejanje iz nasilja in pod vplivom alkohola.

Hkrati pa je treba posebej poudariti, da sta odkrivanje in pregon prekrškov zoper javni red in mir bolj kot kazniva dejanja odvisna (po obsegu in morda tudi kakovosti) od moči in poraz-

deljenosti nadzorstva v mestni aglomeraciji (kartogram 5). Porazdeljenost najštevilnejših prekrškov je naslednja.

Drzno vedenje (3486 — kartogram 6). Ti prekrški se pogosto dogajajo pod vplivom alkoholnih pijač ali pa iz objestnosti, nasilništva in nastopaštva. Splošno nagnjenje k drznemu vedenju ostaja dokaj v mejah mestnega središča, vendar ima močne gostitve tudi za Bežigradom; nastajajo kot posledica urbanizacije delavskih naselij ter nekaterih gostišč in prireditev (npr. na

Kartogram 7:
Zgoščanje pojavov
»potepuštva in
beračenja«
(kot prekršek)
v letih 1969–1971
(koeficienti na
1 ha površine po
statističnih
okoliših)

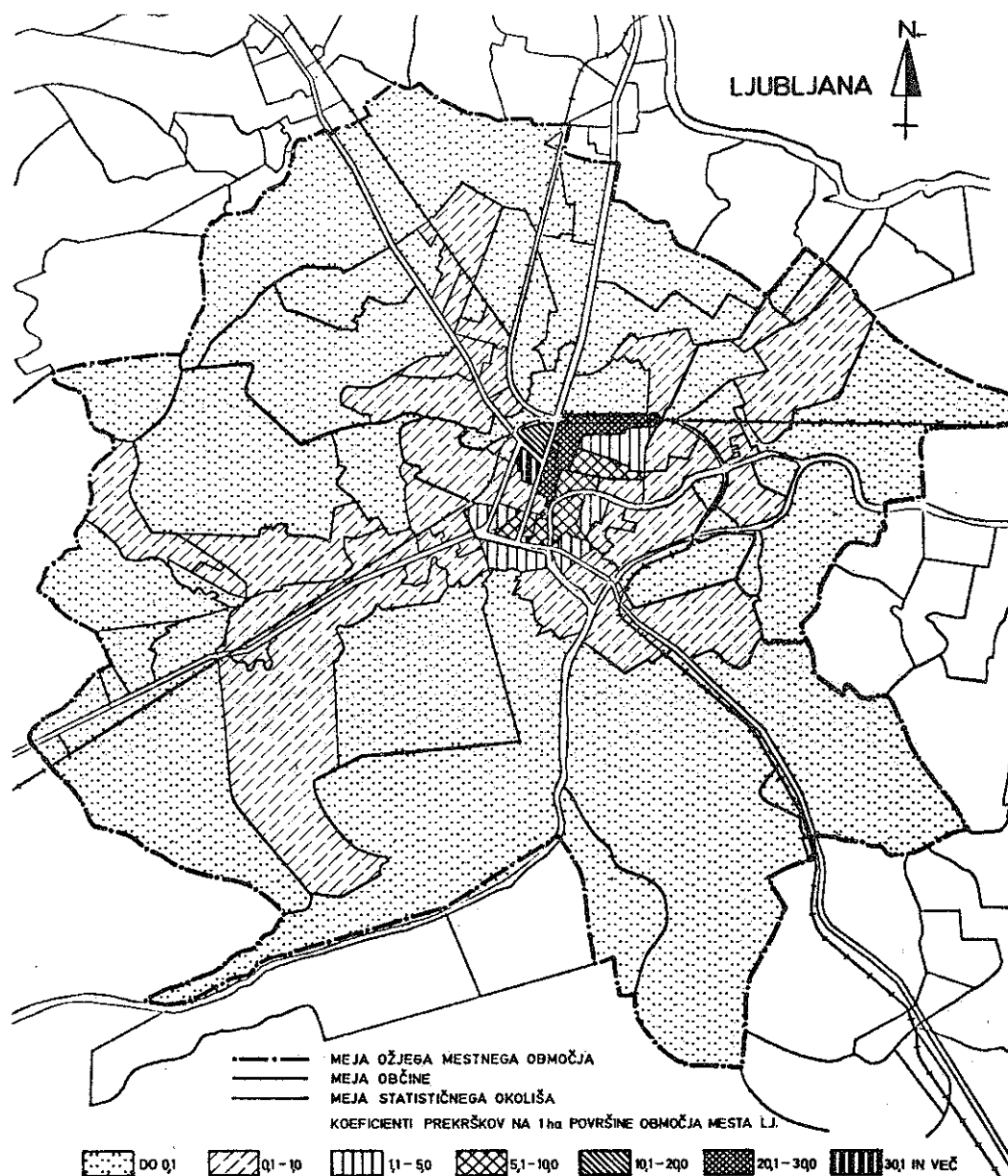
Gospodarskem razstavišču, nogometni stadion Olimpije itd.).

Pretepi (1095 prekrškov). Gre za hujše oblike nasilniškega in drznega vedenja, ki pa še ne prestopajo meja kaznivega dejanja telesnih poškodb. Gostišča, točenje alkoholnih pijač, prireditve itd. pripeljejo do telesnega obračunavanja, vanj pa so dokaj pogosto vpleteni ljudje z drugačnimi etnopsihološkimi lastnostmi, kot jih ima domače prebivalstvo (s tem se mačenja razmišljanje o subkulturi nasilja ali nožu in pesti kot

simbolu močnatosti itd.). Gostitve so tam (zlasti okoli Figovca), kjer so tudi značilne telesne poškodbe (kot kaznivo dejanje), le da obsegajo dokaj širše mestno območje (toda z istim osrednjim žariščem) ter imajo še nekatere samostojnejše aglomeracije, npr. Stara Ljubljana, Vodmat, Aškerčeva itd.

Potepuštvo in beračenje (2023 prekrškov — kartogram 7). Središče mesta med železniško postajo in Aškerčevo je za ta pojav dokaj občutljivo, ker je glede odkrivanja odvisen predvsem

Kartogram 8:
Zgoščanje
prekrškov zoper
javni red in mir,
povezanih
s pijančevanjem
v letih 1969—1971
(koeficienti na
1 ha površine po
statističnih
okoliših)

od nadzorstva; zunaj tega območja ni problemov (čeprav obstajajo). Represija zoper berače in potepuhe ne rešuje socialne plati pojava, ki ni samo ljubljanski. V mesto se namreč zatekajo tovrstni ljudje tudi od drugod in pogosto gre za depravirane, alkoholomanske in morbidne osebnosti, ki jim je potrebno prej zdravstveno, socialno in kako drugo obravnavanje kot pa kazni.

Prekrški, povezani s pijančevanjem (3405 — kartogram 8). Alkoholizirani kršilci so v Ljub-

ljani storili okoli 25% prekrškov zoper javni red in mir. Središče mesta, zlasti med Figovcem in železniško postajo, z nekaterimi dejavnostmi poraja večjo ekscesivnost in napadalnost, povrh tega pa je nadzorstvo na pojave v tem delu mesta bolj občutljivo in ga dosledneje nadzoruje tudi v nočnem času. V središču je tudi več objektov, ki obratujejo tudi ponoči (železniška in avtobusna postaja, gostišča in zabavišna industrija itd.) in povzročajo zgoščanje prekrškov ob alkoholiziranosti kršilcev.

Nespodobno vedenje do miličnikov (552). Vse kaže, da mestna aglomeracija ali dejansko »poraja« več ekscesov do uradnih oseb službe javne varnosti ali pa je neustrezno vedenje do uradnih oseb strože vrednoteno, še posebno, ker na podeželju tega ni toliko. Gostitve tega pojava nastajajo v ožjem mestnem središču oziroma na območjih, kjer je nadzorstvo številnejše in močnejše. To napeljuje tudi na misel, da deloma nadzorstvo samo poraja pojave v medsebojnih stikih s klienti (interakcionizem).

Sklep

Mestno območje, zlasti njegov naseljeni del, je dokaj neenakomerno obremenjen s pojavi, ki jih naštevamo v tem sestavku. Odklonskost se glede na svoje lokacije zgošča predvsem v središču mesta, tam se kažejo višje stopnje gostitev skoraj pri večini kaznivih dejanj in prekrškov. Življenjski ritem mesta s svojimi sestavinami vpliva na večje zgoščanje odklonskosti zlasti proti koncu tedna, pa tudi v nočnih urah, odvisno zlasti od posameznih premoženjskih, nasilnih in spolnih kaznivih dejanj in prekrškov, povezanih z evforičnostjo deviantov. Le redkeje in posebne vloge posameznih mestnih delov povzročajo zgoščanje v dnevnem ali celo v dopoldanskem času, zlasti so to trgi, posamezni večji poslovno-gospodarski objekti itd.

Prostorske sestavine mestnega okolja s svojimi družbeno-gospodarskimi dejavnostmi ter vlogami privabljajo odklonskost, vplivajo na nagnjenost k prav določenim pojavom in jih po eni strani tudi oblikujejo, da so takšni, kot so, in ne drugačni.

Pomembnejši objekti spričo vlog, ki jih imajo za mestno življenje in za zadoščanje potrebam ljudi, še posebej privlačijo deviante, da v njih ali njihovi bližini delajo nekatera dejanja, posebno na nekaterih ožjih območjih v mestnem središču, in le redkeje na drugih krajih v takem obsegu, ki bi se lahko primerjali s središčnim. Vloga teh območij v nastajanju mestne odklonskosti, o kateri govorimo, je tolikšna, da nekatere vrste pojavov docela izginajo ali se vsaj močno zmanjšajo, če odstranimo posamezne vloge v njihovi prostorski sestavi.

Hkrati s prostorskimi sestavinami mestne odklonskosti pa nikoli ne gre prezreti vloge in moči služb za nadzorovanje vedenja; na deviante je pozorna povsod tam, kjer po izkušnjah iz pre-

teklosti dogodki nastajajo pogosteje. Nadzorstvo je v središču mesta ne samo najbolj stalno, prizadevno in navzoče, marveč pojave glede na njihovo vsebino navadno tudi strože vrednoti in nanje dosledneje reagira. Glede na to bo vedno težko reči, ali so ugotovljena »žarišča« odsev dejanskih gostitev pojavov v mestnem prostoru ali pa so bolj posledica večje učinkovitosti, ker je v središču bolj pri roki in tudi samo bolj nadzorovano.

Po nekaterih novejših izhodiščih¹⁹ je treba prostorsko okolje, v katerem se dogaja odklonskost, bolj poudariti ne samo pri preprečevanju, marveč tudi v kriminologiji (le-ta se bolj ukvarja s posameznim storilcem). Po drugi strani pa se dosti razmišlja o vedenjskem načrtovanju, všteti vedenjsko tehnologijo, ki naj skuša z modifikacijo prostorskega (in ne samo družbenega) okolja vplivati in spreminjati vedenje ljudi v pozitivni smeri. Od tod poleg kriminologije okolja tudi psihologija okolja; tidve ne obravnavata samo komunikacij med ljudmi in vzročnikov na njihovi strani, marveč tudi etiologijo v razmerju do predmetnosti in prostorskih, to je ekoloških razsežnosti.

Zato neposredno nadzorstvo nad odklonskostjo obsega zlasti dejavnike prostorskega okolja, ki dajejo priložnosti za pojave, medtem ko posredno nadzorstvo vsebuje vse druge ukrepe, všteti nadzorovalno dejavnost, prijemanje storilcev itd.²⁰ In če naj bi dosegli spreminjanje človekovega vedenja, naj bi to skušali tudi s prilagajanjem prostora (okolja), ki spodbuja k nesprejemljivemu vedenju.

Načrtovanje mestnih naselij naj bi upoštevalo morebitne vplive prostorskih vlog, pomen stavb in arhitekture za vedenje in njegovo oblikovanje; to je torej možnost prihodnosti, ki naj z drugimi socialnopedagoškimi, kulturno-vzgojnimi, preprečevalnimi ukrepi prispeva zlasti k zmanjšanju mestne odklonskosti. Čeprav vzgoja ljudi za prilagajanje k splošnim pravilom vedenja, ravnanja, sožitja in solidarnosti ostaja še naprej osrednje vprašanje socializacije, ne gre zanemarjati novih lotevanj za to, da bi mestno življenje postalo ustreznejše in manj ogroženo. Ker pa migrante in sploh nemestno prebivalstvo posebno spodbuja k odklonskosti, je od oblikovanja okolja pričakovati prednosti tudi pri njih. Spreminjanje prostorskega okolja za preprečevanje odklonskosti je torej tudi del mestnega načrto-

¹⁹ Glej n. pr. tudi Jeffery, s. 18.

²⁰ Jeffery, prav tam, s. 20.

vanja, posebno ob spoznanju, da »ima predmetna zasnova zelo pomembno vlogo v stopnji kriminalnosti«²¹ in nasilja.²²

UPORABLJENA LITERATURA

1. Alix, Ernest: The Functional Interdependence of Crime and Community Social Structure, *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, 60, 1969, 3, s. 332—339.
2. Bamisaiye, Anna: The Spatial Distribution of Juvenile Delinquency and Adult Crime in the City of Ibadan, *International Journal of Criminology and Penology* 2, 1974, 1, s. 65—83.
3. Brody, Eugene: *Behaviour in New Environments*, 1970, 479 s.
4. Bruvold, William: Belief and Behavior as Determinants of Environmental Attitudes, *Environment and Behavior* 5, 1973, 2, s. 202—218.

²¹ Newman, prav tam, s. 49.

²² Violence in Society, s. 246.

5. Burges-Park: *The City*, 1967, 239 s.
6. Gostitve nekaterih deviantnih pojavov v Ljubljani, raziskava inštituta za kriminologijo v Ljubljani št. 43, 1975, 473 s. 174 tab. cit. lit. 95, xerox.
7. Grenough, John: Crime Prevention: A New Approach, *Journal of Police Science and Administration*, 2, 1974, 3, s. 339—343.
8. Jeffery, Ray: *Crime Prevention Through Environmental Design*, 1971, 290 s.
9. McLennan, Barbara (ed.): *Crime in Urban Society*, 1970, 147 s.
10. Morris, Terence: *The Criminal Area*, 1971, 202 s.
11. Newman, Oscar: *Defensible Space*, 1972, 264 s.
12. Ruppert, Karl: Planungsregionen und räumliche Organisation der Polizei, Institut für Raumordnung, *Informationen*, 23, Jg, 1973, št. 12, s. 251 do 259.
13. Schnore, Leo. (ed.): *Social Science and the City*, 1967, 335 s.
14. *Violence in Society* (poročilo direktorjev kriminoloških inštitutov na deseti konferenci, 1972) Evropski svet 1974, 256 s.

UDC 343.92:343.3/7

The Role of Attracting Places in the Spatial Distribution of Deviance

Pečar, dr. Janez, Senior Scientific Research Fellow, Institute of Criminology, Ljubljana

The reasons for certain modes of behavior should also be sought in the factors of the spatial environment. This is a specially true as far as »street deviance« is concerned and thus for the urban environment, where deviant behavior going on in a specific part of the town or city depends primarily on the spatial role of this part and not, as one would perhaps expect, on the people that live there.

The research project concerning the spatial distribution of street deviance in the city of Ljubljana has shown the center of the City to represent the highest number of deviant acts and to produce the night deviance too. The center of the City functions with adequate objects and services.

The concentration of attracting places attracts a higher number of deviants and thus there are more of them here than in other parts of the town that do not play some special spatial, social, eco-

nomic or traffic connected role. Thus in the center of the City of Ljubljana on the 0.9 percent of the town area there happened 25 % of the known felonies and misdemeanors perpetrated mostly by the lower class people.

This brings up two questions: **First**, is street deviance really the kind of behavior typical for the lower classes and **second**, is the higher intensity of the formal social control in the center of the city a factor towards the higher rate of the known deviance.

Ecological, criminological and other research projects depending on data about discovered behavior tend to be inconsistent exactly because of the unequal spatial efficacy of control, that discovers a higher rate of deviance in some social strata (more accessible ones) than others.